

Klâsik Liberalizmin Yükselmesi, Çökmesi ve Rönesansı¹

Ralph Raico

Kıdemli Avrupa Tarihi Profesörü | Buffalo State College

Çeviren: Atilla Yayla

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 75-84.

Klâsik liberalizm –veya, 20. Asır’ın başlarına kadar adlandırıldığı gibi, sadece liberalizm– Batı uygarlığının politik felsefesinin işaretidir. Liberal fikrin ima ve önerileri diğer büyük kültürlerde de bulunabilir. Fakat liberalizmin fideliği olarak hizmet gören, Avrupa’da –ve Avrupa’nın uzantılarında, hepsinin üstünde Amerika’da– doğan kendine özgü toplumdur. Amerikan toplumu da kesin olarak liberal hareket tarafından şekillendirildi:

Desantralizasyon ve iktidar bölüşümü Avrupa tarihinin nişanelerini teşkil etti. Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra hiçbir imparatorluk kıtaya hükmetmeye muvaffak olamadı. Onun yerine, Avrupa rekabet eden milletlerin, prensliklerin ve şehir-devletlerinin karmaşık bir mozaığı oldu. Çeşitli liderler kendilerini birbirleriyle rekabet içinde buldu. Eğer onlardan biri yağmacı vergilemeye veya mülkiyetin keyfi gasbına tevessül ederse, sermayeleriyle birlikte (ülkeden) “çıkacak” en üretken vatandaşlarını kaybedebilirdi. Krallar aynı zamanda ihtiraslı baronların ve bir uluslararası kilise tarafından desteklenen dinî otoritelerin rekabetiyle karşılaştı. Kralların vergileme gücünü sınırlayan parlamentolar doğdu ve ticaret elitini iktidara getiren özel imtiyazlı (beratlı) özgür şehirler ortaya çıktı.

Orta Çağlar itibariyle, Avrupa’nın birçok parçalarında, özellikle batıda, mülkiyet haklarına ve ticarete iyi bakan bir kültür gelişmişti. Felsefi seviyede –Yunan ve

¹ “The Rise, Fall and Renaissance of Classical Liberalism”, ilk yayın yeri: *Freedom Daily*, Ağustos 1992 (Mises-org), 23 Ağustos 2010)

Roma'nın Stoik filozoflarından kaynaklanan- doğal hukuk doktrini doğal düzenin insan dizaynından bağımsız olduğunu ve yöneticilerin adâletin ebedî kanunlarına bağlı (tabi) olduğunu öğretti. Doğal hukuk doktrini Kilise tarafından sâhiplenildi ve Oxford'dan Salamanca'ya, Prag'a ve Krakow'a, büyük üniversitelerde yayıldı.

Modern Çağ başlayınca, yöneticiler iktidarları üzerindeki asırlık sınırlamalardan kurtulmak için zorlamaya başladı. Royal mutlakiyetçilik zamanının ana eğilimi oldu. Avrupa'nın kralları bir yeni iddiada bulundular: Tanrı tarafından toplumdaki bütün hayatın ve aktivitenin başı olmak üzere tâyin edildiklerini beyan ettiler. Buna göre, dini, kültürü, politikayı ve özellikle insanların ekonomik hayatını idare etme peşinde koştu. Külfeti artan bürokrasilerini ve daimî savaşlarını desteklemek için yöneticiler dâima artan miktarlarda vergiler saldılar ve tebalarını önceki tatbikata ve âdetlere aykırı şekillerde yolmaya çalıştılar.

Bu sisteme karşı ilk ayaklanan halk Hollandalıydı. Hollandalılar on yıllarca süren bir mücadeleden sonra İspanya'dan bağımsızlıklarını kazandılar ve eşsiz bir siyasî yapı kurma yolunda ilerlediler. Radikal biçimde desantralize edilmiş devletin adlandırıldığı gibi United Provinces (Birleşik Eyaletler) bir krala sâhip değildi ve federal seviyede küçük bir güç vardı. Para kazanmak bu meşgul imalatçıların ve tüccarların ihtirasıydı; onların heretikleri avlamaya veya yeni fikirleri bastırmaya vakti yoktu. Böylece *de facto* dini tolerans ve geniş erişimli bir basın özgürlüğü egemen olma durumuna geldi. Endüstri ve ticarete adanmış Hollanda halkı kuvvetli şekilde hukukun hâkimiyetine ve mülkiyet ve sözleşmenin kutsallığına dayanan bir hukuk sistemi kurdu. Vergiler düşüktü ve herkes çalışmaktaydı. Hollanda "ekonomik mucizesi" zamanın harikasıydı. Avrupa'nın her yanındaki uyanık-düşünceli gözlemciler Hollanda başarısına büyük ilgi gösterdi.

Birçok bakımdan Hollanda toplumuna benzer bir toplum Kuzey Denizi'nin öbür tarafında gelişmişti. 17. Asır'da, İngiltere'de, bu toplum Stuart Hanedanı biçiminde, *royal* mutlakiyetçilik tarafından tehdit edildi. Cevap devrim, iç savaş, bir kralın kafasının kesilmesi ve bir diğerinin tahttan uzaklaştırılmasıydı. Bu karışık yüzyıl boyunca, tereddütsüz liberal olarak adlandırılacak ilk hareketler ve düşünürler belirdi.

Kralın gitmesiyle, *Leveller* adı verilen bir orta-sınıf radikalleri grubu doğdu. Bunlar, parlamentonun dahi doğal, Allah - tarafından - verilen hakları gasbetme yetkisine sâhip olmadığını söylediler. Dinin bir bireysel bilinç meselesi olduğunu, devletle hiçbir bağlantısının olmaması gerektiğini beyan ettiler. Devlet-bahşi tekeller, aynı şekilde, doğal özgürlüğün bir ihlâliydı.

Bir nesil sonra, John Locke, Skolastik teologlar tarafından canlı tutulan ve geliştirilen doğal hukuka dayanarak güçlü bir insan, toplum ve devlet liberal modeli ortaya koydu. Her insanın doğuştan belirli doğal haklarla donanmış olduğunu savundu. Bunlar onun mülkiyeti olan şeye-yani hayatına, hürriyetine ve "mülküne" (veya maddî eşyalarına) hakkını kapsar. Dvelet sırf mülkiyet hakkını korumak

için kurulur. Bir devlet, halkın doğal haklarını korumak yerine halkıyla savaştığı zaman, halk onu değiştirebilir veya feshedebilir. Lockeçu filozofi İngiltere’de nesiller boyunca etkili oldu. En büyük etkisi Kuzey Amerika’da İngilizce konuşan koloniler üzerinde gerçekleşti.

İngiltere’de mutlakiyetçilik üzerindeki zaferden sonra doğan toplum ekonomik ve kültürel hayatta şaşırtıcı başarılar elde etmeye başladı. Kıta’dan, özellikle Fransa’dan düşünürler buna ilgi duydu. Bazıları, Voltaire ve Montesquie gibi, bizzat gözlemde bulunmak için (İngiltere’ye) geldi. Daha önce Hollanda’nın bir model olarak davranmış olması gibi, şimdi de İngiltere örneği yabancı filozofları ve devlet adamlarını etkilemeye başladı. Avrupa’nın her zaman özelliği olmuş olan desantralizasyon İngiliz “tecrübesinin” meydana gelmesine ve onun başarısının diğer milletler (ülkeler) için teşvik edici bir rol oynamasına izin verdi.

18. Yüzyıl’da düşünürler sosyal hayatla ilgili mühim bir gerçeği keşfediyordu: insanların doğal haklarına sâhip olduğu bir durumda, toplum hemen hemen kendisini idare eder. İskoçya’da David Hume ve Adam Smith’in de içlerinde olduğu bir parlak yazarlar nesli sosyal kurumların kendiliğinden evrimi teorisini geliştirdi. Bu yazarlar –dil, ahlâk, *common law* ve hepsinden önce pazar gibi- çok karmaşık ve yararlı müesseselerin nasıl, sosyal mühendislerin tasarlayıcı beyinlerinin ürünü olarak değil, fakat toplumun kendi bireysel hedeflerini takip eden bütün üyelerinin karşılıklı etkileşiminin sonucu olarak doğduğunu ve geliştiğini gösterdi.

Fransa’da ekonomistler benzer sonuçlara ulaşıyordu. Onların en büyüğü, A. R. J. Turgot, serbest piyasanın rasyonelitesini ortaya koydu.

Takip etme politikası, bu yüzden, tabiatın akışını, onu idare etmeye yeltenmeksizin, takip etmektir. Çünkü, ticareti ve alışverişi yönetmek için ihtiyaçların, menfaatlerin, ve insan çalışkanlığının en muktedir, aktif ve mufassal devlet tarafından dahi fiziksel olarak elde edilmesi imkânsız olacak şekilde teferruatlı bilgisine malik olmaya muktedir olmak gerekecektir. Ve bir devlet böyle bir detaylı bilgi yığınınına sâhip olsa bile, sonuç işlerin, insanların serbest rekabet tarafından teşvik edilen menfaatlerinin tek eylemi tarafından, kesinlikle kendi yolunda gitmesine müsaade etme olacaktır.

Fransızlar ekonomik hayatta özgürlük politikası için bir terim icat ettiler – bunu *laissez-faire* olarak adlandırdılar. Bu esnada, erken 17. Yüzyıl’da başlayarak, esas itibariyle İngiltere’den gelen kolonistler Kuzey Amerika’nın doğu yakasında yeni bir toplum kurdular. Kolonistlerin beraberinde getirdikleri fikirlerle ve (orada) geliştirdikleri kurumlarla bir eşsiz hayat tarzı varlık alanına girdi. Hiç aristok-rasi yoktu ve herhangi bir türden çok az devlet vardı. Kolonistler, gözlerini devlete dikmek yerine kendileri ve aileleri için nezih bir varoluş tarzı geliştirmeye çalıştı.

Sıkı şekilde bağımsız olarak, malların barışçıl –ve kâr getirici- mübadelesine de aynı derecede bağlıydılar. Karmaşık bir ticaret ağı zuhur etti ve 18. Asır or-

talari itibariyle kolonistler dünyadaki bütün diğerk halklardan daha varlıklıydılar. Kendi kendine yardım (*self-help*) manevî değerler alanında da rehber yıldızdı. Kiliseler, kolejler, ödünç kitap veren kütüphaneler, gazeteler, ders kurumları ve kültürel cemiyetler vatandaşların gönüllü işbirliği yoluyla serpildi.

Olaylar bir bağımsızlık savaşına yol açtığında, hâkim toplum fikri, Tom Paine'in beyan ettiği gibi, toplumun esas itibariyle kendi kendini idare edeceğiydi:

Formel devlet uygar bir hayatın ancak küçük bir kısmını teşkil eder. Bireyin ve bütün herkesin refah ve güvenliği, toplumun ve medeniyetin –milyonlarca kanaldan geçerek bütün uygar insanlar topluluğunu canlandıran sona ermeyen çıkar dolaşımının– bu büyük ve temel ilkelerine, en iyi kurulmuş devletin bile ifa edebileceğinden sonsuz derecede daha fazla bağlıdır. Aslında, toplumun kendisi devlete atfedilen hemen hemen her şeyi yapabilir. Devlet toplumun ve uygarlığın münasip şekilde muktedir olmadığı birkaç şeyi (durumu) temin etmesinin ötesinde gerekli değildir.

Zamanla, doğal haklar felsefesi üzerine kurulu yeni toplum dünyaya liberalizmin parlak bir örneği olarak ondan önce Hollanda ve İngiltere'nin yaptığından daha fazla hizmet edecekti.

19. Asır başlarken, klâsik liberalizm –veya, özgürlük felsefesinin o zaman bildiği şekliyle, sadece liberalizm- Avrupa'da –ve dünyada- dolaşan hayaletti. Her ileri ülkede liberal hareket aktıftı.

Orta sınıflardan insan çeken liberal hareket, genellikle çelişen dinî ve felsefî zeminlerden insanları kapsadı. Hristiyanlar, Yahudiler, deistler, agnostikler, faydacılar, doğal haklara inananlar, serbest düşünürler ve milliyetçiler, bunların hepsi bir temel hedefe yönelik çalışmayı mümkün buldu: Toplumun serbestçe işleyen alanını genişletme ve zorun ve devletin alanını daraltma.

Vurgulamalar farklı ülkelerin şartlarına bağlı olarak değişti. Bazen, Orta ve Doğu Avrupa'da olduğu gibi, liberaller mutlakiyetçi devletin ve hatta feodalizmin kalıntılarının gerilemesini istedi: Buna paralel olarak mücadele toprakta tam mülkiyet hakkı, din özgürlüğü ve köleliğin ilgası üzerinde odaklandı. Batı Avrupa'da liberaller genellikle serbest ticaret, tam basın özgürlüğü ve devlet fonksiyonları üzerinde egemen olarak hukukun hâkimiyeti için dövüşmek mecburiyetindeydi.

Amerika'da, mükemmel liberal ülkede, ana hedef, Alexander Hamilton ve onun merkezîyetçi takipçileri tarafından teşvik edilen devlet kudreti sızmalarına engel olmak ve, nihaî olarak, bir yolunu bulup, Amerikan özgürlüğü üzerindeki büyük lekeyle –zenci köleliğiyle– uğraşmaktı.

Liberalizm açısından, Birleşik Devletler başlangıçtan çok şanslıydı. Thomas Jefferson, zamanının önder liberal düşünürlerinden biri, onun kurucu belgesi-

ni, Bağımsızlık Beyannamesini hazırladı. Beyanname doğal haklarının sâhibi ve kendilerinin belirlediği amaçlarını takip eden bireylerden oluşan toplum görüşünü yaydı. Anayasa'da ve Haklar Bildirgesi'nde Kurucular, bireyler iş, aile, kişisel gelişme ve yoğun gönüllü işbirliği ağı yoluyla kendi kendilerini gerçekleştirmek için çalışırken, iktidarın parçalanacağı, sınırlanacağı ve çok sayıda sınırlarla kuşatılacağı bir sistem yarattı. Bu yeni ülkede –Avrupalı seyyahların şaşkınlıkla gözlediği gibi- devletin var olduğu bile zorlukla söylenebilirdi. Bu, dünyaya bir model olan Amerika'ydı.

Erken 19. Yüzyıl'da Jeffersoncu geleneği devam ettiren bir isim, New Yorklu gazeteci ve kölelik karşıtı, Jacksonian demokrat William Leggett'ti. Leggett dedi ki:

Bütün devletler kişinin ve mülkiyetin korunması için kurulur ve insanlar yöneticilerine yalnızca bu hedefler için vazgeçilmez olan güçleri delege ederler. İnsanlar hiçbir devletin onların özel işlerini regüle etmesini veya gayretlerini yönlendirmesini veya gayretlerinin sonuçlarını taksim etmesini istemez.

Laissez-faire felsefesi her sınıftan sayısız Amerikalının temel inancı oldu. Bu felsefe, gelecek nesillerde, L. L. Godkin, Albert Jay Nock, H. L. Mencken, Frank Chodorov ve Leonard Read gibi liberal yazarların eserlerinde yankılandı. Dünyanın geri kalan kısmı için, bu, ayrı, karakteristik Amerikan görüşüydü.

Bu arada, Batı'da yavaş yavaş ivme kazanmakta olan ekonomik ilerleme patladı. Önce Britanya'da, sonra Amerika ve Batı Avrupa'da Endüstriyel Devrim insanların hayatını Neolitik Çağ'dan beri hiçbir şeyin yapmış olmadığı ölçüde değiştirdi. Artık insanlığın büyük bölümünün insanların değişmez kaderleri olarak kabul etmek için büyüdükleri eski sefaletten kaçması mümkündü. Artık, eski düzenin etkisiz ekonomisinde yok olmuş olacak on milyonlarca insan hayatta kalmaya muktedirdi. Avrupa ve Amerika'nın nüfusu önceden benzeri olmayan seviyelere yükselirken, yeni kitleler tedricen çalışan insanlar için daha önceleri hayal dahi edilemez yaşama standartlarına ulaştı.

Endüstriyel düzenin doğuşuna ekonomik yer değiştirmeler tarafından refakat edildi. Nasıl başka türlü olabilirdi? Serbest-piyasa ekonomistleri çözümü teklif etti: Sermaye oluşumunu teşvik için mülkiyet güvenliği ve sağlam para; üretimde etkinliği maksimize etmek için serbest ticaret; ve icat etmek (yenilik yapmak) isteğindeki müteşebbisler için açık bir alan. Fakat, asırlık statüleri tehdit altında olan muhafazakârlar yeni sisteme edebî bir saldırı başlattı. Endüstriyel Devrim'e asla kurtulamayacağı kötü bir isim verdi. Çok geçmeden bu saldırı yeni yeni doğmaya başlayan sosyalist entelektüeller tarafından her şeyiyle devralındı.

Yine de, yüzyıl ortası itibariyle, liberaller zaferden zafere koşmaktaydı. Temel hakların garantileriyle anayasalar benimsendi, hukukun hâkimiyetine ve mülkiyet haklarına sıkı demir atan hukuk sistemleri uygulamaya kondu, ve altın standardına dayanan bir dünya ekonomisine yol veren serbest ticaret yayılmaktaydı.

Entelektüel cephede de ilerlemeler vardı. İngiliz Tahıl Kanunları'nı ilga etme kampanyasına öncülük ettikten sonra Richard Cobden barışın bir temeli olarak diğer ülkelerin işlerine müdahale etmeme teorisini geliştirdi. Frederic Bastiat serbest ticarete müdahale etmeme ve barış davasına klâsik biçimini verdi. Thomas Macaulay ve Augustin Thierry gibi liberal tarihçiler Batı'daki özgürlüğün köklerini ortaya çıkardı. Yüzyılın sonraki zamanlarında Carl Menger tarafından kurulan Avusturya İktisat Okulu'nun yükselmesiyle serbest piyasa ekonomik teorisi sağlam bir bilimsel temele dayandırıldı.

Liberalizm ile din ilişkisi özel bir problem yarattı. Kıta Avrupası ve Latin Amerika'da, bazı Katolik liderler modası geçmiş teokratik kontrol fikirlerine sarılırken, serbest düşünceli liberaller bazen Katolik Kilisesi'nin etkisini sınırlamak için devlet gücünü kullandı. Fakat Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville ve Lord Acton gibi düşünürler bu tür boş tartışmaların ötesine geçtiler. Devletten ayrılmış dinin merkezî devletin büyümesini durdurmada oynayabileceği hayatî rolü gördüler. Bu suretle özgürlükle dinî inancın bağdaştırılmasının zeminini hazırladılar.

Sonra, hâlâ bilinmeyen sebeplerle, dalga liberallere karşı dönmeye başladı. Kısmî bir sebep, kesinlikle, her yerde çoğalan yeni bir sınıfın yükselmesiydi. Bu sınıfın mensuplarının varlıklarının ta kendisini kapitalist sistem tarafından yaratılan servete borçlu olmaları, onların çoğunun ısrarla kapitalizme, onu modern toplumda görebildikleri her problem için suçlayarak, saldırmaktan alıkoymadı.

Aynı zamanda, bu problemlere gönüllü çözümler hâkimiyet olanlarını genişletmeye çalışan devlet iktidarı kullanıcıları tarafından önceden önlendi (preempted). Demokrasinin yükselmesi de politikanın asırlık özelliğini –özel imtiyaz için çabalama- kuvvetlendirerek liberalizmin gerilemesine katkıda bulunmuş olabilir. Patronlar, işçi sendikaları, çiftçiler, bürokratlar ve diğer çıkar grupları devlet imtiyazları için yarıştı- ve yağmalarını rasyonalize edecek entelektüel demagoglar buldu. Devlet kontrolünün alanı, William Graham Sumner'ın işaret ettiği üzere, “unutulmuş adam”ın –devletten hiçbir ihsan istemeyen ve çalışması (işi) yoluyla bütün sistemi çalıştıran sessiz, üretken bireyin- pahasına, büyüdü.

19. Asır'ın sonu itibarıyla, liberalizm her yönden darbe almaktaydı. Nasyonalistler ve emperyalistler liberalizmi milletler arasında güçlü ve kuşatıcı bir kavga yerine barışı teşvik ettiği için kınadı. Sosyalistler ona “bilimsel” merkezî planlama yerine “anarşik” serbest-piyasa sistemini benimsediği için saldırdı. Kilise liderleri bile liberalizmi onun sözde egotizmi ve materyalizmi gerekçesiyle kötiledi.

Amerika ve Britanya'da, 20. Asır'ın şafağı civarında sosyal reformcular çok kurnaz bir hamleyi akıl etti. Başka her yerde devlet müdahalesinin ve cebrî işçi sendikacılığının destekleyicileri “sosyalistler” ve “sosyal demokrat” olarak adlandırılacaktı. Fakat İngilizce konuşan halklar bazı sebeplerle bu etiketlere karşı bir tiksintiye sâhip görüldüğünden, “liberal” terimini çaldılar.

Sonuna kadar dövüşmelerine rağmen son büyük otantik liberaller üzerine bir ümitsizlik havası çöktü. Herbert Spencer 1840'larda yazmaya başladığında zorlayıcı devlet aparatının pratik olarak kaybolacağı bir üniversal ilerleme çağına doğru bakmaktaydı. 1884'te, Spencer "Gelen Kölelik" adıyla bir deneme kaleme alabildi. 1898'de, Amerikalı Spencerci, serbest-ticaret taraftarı ve altın-standardı müdafii William Graham Sumner, Amerika emperyalizme giden yola girdiğinde ve İspanyol-Amerikan Savaşı karmaşasına daldığında dehşete düştü; bu savaşa cevabına, ümitsizce, "Birleşik Devletler'in İspanya Tarafından Fethi" başlığını verdi.

Avrupa'da her yerde, devlet bürokrasileri genişlerken, mutlakiyetçi devlet politikalarına bir geri dönüş vardı. Aynı zamanda, Büyük Güçler arasındaki kıskançlık dolu düşmanlıklar çılgın bir silâhlanma yarışına yol açtı ve savaş tehdidini kesinleştirdi. 1914'te bir Sırp suikastı yığılan düşmanlığa ve kuşkuya bir kıvılcım çaktı ve sonuç o zamana kadarki tarihteki en tahrip edici savaştı. 1917'de, bir Yeni Dünya Düzeni yaratmaya hevesli bir Amerikan başkanı ülkesini ölümcül mücadeleye sürükledi.

Radikal yazar Randolph Bourne "Savaş devletin sağlığıdır" diyerek uyardı. Böyle olduğu ispatlandı. İnsan kıyımı sona erdiğinde, birçok kimse klâsik anlamında liberalizmin ölü olduğuna inandı.

Birinci Dünya Savaşı 20. Yüzyıl'ın sınırydı (*watersheed*). Militarizm ve korumacılık gibi anti-liberal fikirlerin ve politikaların ürünü olarak Büyük Savaş her biçimde devletçiliği besledi. Avrupa ve Amerika'da, devletler insanları zorla askere alırken, sansür uygularken, enflasyon yaratırken, borç dağları oluştururken iş sâhiplerini ve işçileri devlete eklerken devlet müdahaleciliği trendi hızlandı ve devletler ekonominin kontrolünü ele geçirdi. Her yerde "ilerlemeci" entelektüeller rüyalarının gerçekleştiğini gördü. Eski *laissez-faire* liberalizminin öldüğünü ve geleceğin kolektivizme ait olduğunu sevinçle ilan ettiler. Öyle göründü ki, tek soru, "hangi tür kolektivizm?"di.

Rusya'da savaşın kaosu bir küçük Marksist devrimciler grubunun iktidarı ele geçirmesine ve dünya devrimi için bir saha karargâhı kurmasına müsaade etti. 19. Yüzyıl'da Karl Marx güçlü bir çekiciliğe sâhip bir seküler din kurmuştu. Bu din piyasa ekonomisinin karmaşık ve genellikle şaşkırtıcı dünyasının yerine bilinçli, "bilimsel" kontrolü yerleştirme yoluyla insanın nihaî kurtuluşu vaadini benimsedi.

Rusya'da Vladimir Lenin ve Leon Troçki tarafından uygulamaya aktarılan Marksist ekonomik tecrübe felaketle sonuçlandı. İzleyen yetmiş yılda, kızıl yöneticiler bir uygun yoldan diğereine salındı. Fakat terör onları iktidarda tuttu ve tarihteki en muazzam propaganda çabası hem Batıdaki hem yeni beliren Üçüncü Dünya'da entelektüelleri Komünizmin, gerçekten, "insanlığın parlak istikbali" olduğuna ikna etti.

Başkan Woodrow Wilson ve diğer ittifak liderleri tarafından gerçekleştirilen barış Avrupa'yı bir haşlayıcı öfke ve nefret kazanı hâline getirdi. Milliyetçi demagoglar tarafından baştan çıkarılmış ve komünizm tarafından dehşete düşürülmüş milyonlarca Avrupalı faşizm, Nasyonal Sosyalizm veya Nazizm olarak adlandırılan devlet tapıcılığına döndü. Ekonomik hatayla muammaya dönmüş doktrinler, daha fazla ve daha büyük savaşları kışkırtırken, toplumun yekpare devlet kontrolüne tâbi tutulması yoluyla refah ve millî güç vaat etti.

Demokratik ülkelerde devletçiliğin daha yumuşak biçimleri kuraldı. Hepsinin en sinsisi 1880'lerde Almanya'da icat edilen biçimdi. Bu ülkede Demir Başbakan Otto von Bismarck devlet tarafından işletilen bir dizi yaşlılık, engellilik, kaza ve hastalık sigorta düzenleri kurdu. Zamanın Alman liberalleri bunun basitçe Alman monarşilerinin paternalizmine bir geri dönüş olduğunu ileri sürdü. Bismarck kazandı ve onun icadı -refah devleti- sonunda totaliteryen devletler dâhil Avrupa'da her tarafta kopyalandı. New Deal ile refah devleti Amerika'ya geldi.

Yine de özel mülkiyet ve serbest mübadele Batı ekonomilerinin temel organize edici prensipleri olmaya devam etti. Rekabet, kâr motifi, (beşerî sermaye dâhil) sermayenin istikrarlı birikimi, piyasaların tekâmülü, artan uzmanlaşma -bunların hepsi etkinlik ve teknik ilerlemeyi ve onlarla birlikte insanlar için daha yüksek yaşama standartlarını teşvik etti. Bu kapitalist üretkenlik motoru öylesine kuvvetli ve dayanıklı olduğunu kanıtladı ki, yaygın devlet müdahalesi, zorlayıcı işçi -sendikacılığı, hatta devlet -tarafından- yaratılan depresyonlar ve savaşlar bile uzun vadede ekonomik büyümeye engel olamadı.

1920'ler ve 30'lar 20. Yüzyıl'da klâsik liberal hareketin en düşük noktasını temsil eder. Özellikle devletin para sistemine müdahalesinin 1929 çöküşüne yol açmasının ardından, egemen kanaat tarihin rekabetçi kapitalizmin ve onunla birlikte liberal felsefenin kitabını kapattığıydı.

Eğer klâsik liberalizmin yeniden doğuşunun bir tarihi belirlenecek olsaydı, bu 1922, Avusturyalı iktisatçı Ludwig von Mises tarafından yazılan *Sosyalizm*'in yayın yılı, olurdu. Mises asrın en dikkat çekici düşünürlerinden biriydi. Aynı zamanda sarsılmaz bir cesarete sâhip bir adamdı. *Sosyalizm*'de kapitalizmin düşmanlarına meydan okudu. Gerçekte, şöyle dedi: "Özel mülkiyet sistemini yalnızca sosyalizmin tedavi edebileceği sosyal sorunlara sebep olmakla suçluyorsun. Mükemmel. Fakat daha önce asla yapmaya tenezzül etmediğin bir şeyi içtenlikle yapar mısın: sermaye malları için pazarların ve dolayısıyla fiyatların yokluğunda karmaşık bir sistem işlemeye nasıl muktedir olacak?" Mises özel mülkiyetsiz ekonomik hesaplamanın imkânsız olduğunu gösterdi ve sosyalizmin muhteris illüzyonunu açığa çıkardı.

Mises'in egemen ortodoksiye meydan okuması Avrupa ve Amerika'da düşünürlerin zihnini açtı. F. A. Hayek, Wilhelm Röpke ve Lionel Robbins Mises'in serbest piyasacılığa çevirdiği kimseler arasındaydı. Ve, çok uzun meslek hayatı

boyunca Mises ekonomik teorisini ve sosyal felsefesini işledi ve geliştirdi, 20. Yüzyıl'ın kabul gören baş klâsik liberal filozofu oldu.

Avrupa'da ve özellikle Birleşik Devletler'de sağa sola dağılmış kişiler ve gruplar eski liberalizmi ayakta tutmaya çalıştı. London School of Economics'te ve University of Chicago'da, 1930'larda ve 1940'larda bile en azından serbest-teşebbüs fikrinin temel geçerliliğini savunan akademisyenler bulmak mümkündü.

Amerika'da, esas itibariyle gazeteciler(den) mürekkep), sıkışmış bir parlak yazarlar grubu yaşadı. Şimdi "Eski Sağ" olarak bilinen bu grup Albert Jay Nock, Frank Chodorov, H. L. Mencken, Felix Morley ve John T. Flynn'i kapsadı. Franklin Roosevelt'in New Deal'inin totaliteryen imaları tarafından tahrik edilen bu yazarlar geleneksel Amerikan bireysel özgürlük inancını ve devlete küçümseyici güvensizliği tekrarladı. Bunlar Roosevelt'in global müdahaleciliğine de Amerikan Cumhuriyetinin tahribi olarak aynı derecede karşıydı. Birkaç cesur yayıncı ve müteşebbis tarafından desteklenen "Eski Sağ" *New Deal*'in ve İkinci Dünya Savaşı'nın en karanlık günleri boyunca Jeffersoncu ideallerin alevini canlı tuttu.

Bu savaşın bitmesiyle, bir hareket olarak adlandırılabilir şey varlık alanına girdi. Önce küçüktü, çoğalan akımlar tarafından desteklendi. Hayek'in 1944'te yayımlanan *Road to Serfdom*'ı (Kölelik Yolu) binlerce insanı, Batı'nın sosyalist politikaları takip etmekle geleneksel özgür medeniyetini kaybetme riskiyle karşılaştığı gerçeğine uyandırdı.

1946'da Leonard Read Irvington, New York'ta The Foundation for Economic Education'ı kurdu; bu kuruluş Henry Hazlitt'in ve diğer özgürlük savunucularının eserlerini yayımladı. Artık her ikisi de ABD'de olan Mises ve Hayek çalışmaya devam etti. Hayek bütün dünyadan bir klâsik liberal bilim adamları, müteşebbisler ve aktivistler grubu olan Mont Pelerin Society'nin kuruluşuna öncülük etti. Bir öğretmen olarak eşsiz olan Mises New York Üniversitesi'nde Murray Rothbard ve Israel Kirzner gibi öğrencileri cezbeden bir seminer kurdu. Rothbard gençlerin çoğuna cazip gelen bir güçlü sentez üretmek için Avusturya İktisat Okulu'nun kavrayışlarını doğal hukuk öğretileriyle birleştirmek için entelektüel yolcuğuna devam etti. Chicago Üniversitesi'nde Milton Friedman, George Stigler ve Aron Director uzmanlığı devlet faaliyetinin kusurların teşhir etmek olan bir grup klâsik-liberal iktisatçıya öncülük etti. Kabiliyetli romancı Ayn Rand liberteryen temaları dikkat çekecek şekilde iyi kurgulanmış çok satan romanlarına ekledi, ve hatta bir felsefe ekolü kurdu.

Otantik liberalizmin yenilenmesinin sol-"liberallere" -daha doğrusu sosyal-demokrat kodamanlara (*establishment*)- reaksiyonu öngörülebilirdi ve sertti. Meselâ, 1954'te, Hayek *Capitalism and Historians* (Kapitalizm ve Tarihiçiler) adlı, seçkin bilim adamlarının Endüstriyel Devrimin egemen sosyalist yorumlarına karşı gelen yazılarının bir koleksiyonunu edit etti. Bir bilimsel dergi, Harvard

profesörü ve New Deal öncüsü Arthur Schlesinger'in kitaba şu terimlerle vahşice saldırmasına müsaade etti: "Amerikalılar, sürece akademik parlaklık eklemek için Viyanalı profesörler ithal etmeksizin, yerli (*home-grown*) McChartylerle yeterince probleme sâhip".

Kurulu entelektüel düzen diğer çalışmaları sessizlikle öldürmeye çalıştı. 1962 kadar geç bir tarihte, bir tek önemli dergi ve gazete bile Friedman'ın *Capitalism and Freedom*'ını (Kapitalizm ve Özgürlük) incelemeyi seçmemişti. Yine de, klâsik liberalizmin yenilenmesine öncülük eden yazarlar ve aktivistler halk arasında büyüyen bir ilgi buldu. Her çevreden milyonlarca Amerikalı serbest piyasanın değerlerini ve özel mülkiyeti sessizce bağrına bastı. Kuvvetli entelektüel liderlerin büyüyen varlığı şimdi bu vatandaşların birçoğuna bunca zamandır kıymetli gördükleri fikirler için ayağa kalkma (stand up) cesareti verdi.

1970'lerde ve 1980'lerde, sosyalist planlamanın ve müdahaleci programların aşikâr başarısızlığıyla, klâsik liberalizm dünya çapında bir hareket oldu. Batı ülkelerinde ve, sonra, inanılmaz biçimde Varşova Paktı'nda siyasî liderler kendilerini Hayek ve Friedman'ın takipçileri olarak ilan etti. Yüzyılın sonu yaklaşırken, eski, otantik liberalizm canlı, parlak ve bir yüzyıl boyunca olduğundan daha kuvvetli.

Ancak, Batı ülkelerinde devlet dur durak bilmeksizin genişlemeye, birbiri ardına sosyal hayat alanlarını kolonileştirmeye devam ediyor. Amerika'da, federal bürokratlar ve global plancılar merkeze daha fazla güç aktardıkça, Cumhuriyet hızla solan bir hatıra oluyor. Dolayısıyla mücadele, olması gerektiği gibi, devam ediyor. İki asır önce, liberalizm gençken, Jefferson bizi özgürlüğün fiyatı hakkında bilgilendirmişti.